

DERLEME MAKALE

ANA AKIM MUHASEBE ARAŞTIRMASINDA DOGMATİK ÖNYARGILAR VE KARŞI DÜŞÜNCELER DOGMATIC BIASES IN MAINSTREAM ACCOUNTING RESEARCH AND COUNTER ARGUMENTS

Dr. Canol KANDEMİR*

“What a sad era when it is easier to break an atom than a prejudice. “(Einstein, 1905)

“If one’s methodological criticism is logically sound it ought to be possible to explain it in a convincing manner without references to authorities.” (Boland & Gordon, 1992)

“We’re creating an explosive mechanism that’s really fuelling disaster at the foundations of science. If science becomes an elitist opportunistic type of engagement where a few people just tell others ‘I know more than you’ and ‘you need to shut up’ that’s not science, that’s one type of dogmatic dictatorship, absolutism, totalitarianism and has nothing to do with the scientific method.” (Ioannidis, 2023)

ÖZ

Muhasebe disiplini gibi sosyal uygulamalar ve diğer sosyal bilimler alanında kalanlar da dahil ayrımsız tüm bilimsel araştırmaların her anlamda bilimsel sayılan bir süreçten geçirilerek değerlendirilmesi araştırmanın gerçek önem, anlam ve değerinin belirlenebilmesi için bir zorunluluktur. Hem nitel, hem de nicel bilimsel ölçülere göre değerlendirilen muhasebe araştırmasının bir bütün olarak araştırmacı, araştırma topluluğu, teknik uygulama ve toplum için yol gösterici, değiştirici, düzeltici ve yararlı çözüm önerileri ortaya çıkarması olasılığı daha yüksek olabilmektedir. Ancak uygulamada muhasebe araştırmalarının büyük ölçüde belirsiz, ölçülemeyen ve öznel değerlendirmelere tabi

* SMMM, T.C. Çağ Üniversitesi, ckandemir@cag.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2373-0885>.

tutulabildiği, bu tür yorum ve değerlendirmelerin araştırma topluluğunun da görüşlerini yansıtan kesin ve ölçülebilir değerlendirmeler ile desteklenmediği gözlemlenebilmekte ve deneyimlenebilmektedir. Daha da önemlisi, dogmatik önyargılar araştırma topluluğunun çoğunluğu tarafından özüksendiğinde ve yeniden üretildiğinde bilimsel bir gelenek ve giderek bilimsel bir ölçüt durumuna gelerek daha büyük güç ve etki kazanmakta, giderek muhasebe araştırmasının niteliğini, niceliğini, alanını, yöntemini, türünü ve konusunu belirlemektedir. Bu yorum ve düşünce denemesi, bu durumun temel nedenlerinden birisi olarak basit kavram kargaşalarına dayalı ve fakat etkili ve güçlü birtakım dogmatik önyargıların denetimsel (editörler, hakemler ve/veya jüri üyeleri) tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak içselleştirilerek tüm denetim sürecini yönlendirmesi olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. İzleyen deneme ile varılan temel sonuç, bilim ve muhasebe araştırmalarının açıklık, mantıksal çıkarım, istatistiksel sınama işlemleri ve veri kaynakları gibi bilimsel ölçütlere göre değerlendiriliyor görünmesine karşın durumun gerçekte böyle olmayabileceğidir. Söz konusu görünümün ya da yanılısmanın arkasında işlevselciliği, pozitivizmi ve neoklasik teoriyi yayan ve fakat eleştirel ve farklı teorileri dışlayan ve tüm değerlendirme sürecini açık ya da örtülü olarak yöneten birçok dogmatik önyargıyı içinde barındıran gizli bir gündem varlığını sürdürmektedir. Bu sürecin denetimsel neyin nitelikli araştırma ve hatta geçerli bilgi olacağına karar verme yetkisi tanınması ve başat ya da ana akım ideolojiler ile çeliştiği için eleştirel ve farklı araştırmaların hem toplumun ve hem de akademinin dikkatinden kaçırılması gibi yaşamsal olgular bir yana, birtakım resmi ve gayri resmi dogmalar bilimsel ölçütlerin eylemli olarak önüne geçebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bilim ve Muhasebe Araştırmasında Pozitivizmin Hegemonyası, Muhasebe Araştırmasında Ölçme ve Değerlendirme, Muhasebe Bilgisinin Denetlenmesi.

ABSTRACT

For determining the true meaning, value and importance of a scientific research, it is a prerequisite to assess all scientific researches (including the ones remaining within the domain of social practices like the accounting discipline and other social sciences) through a process which is deemed as scientific in

all respects. Scientific and accounting researches which are assessed in terms of both quantitative and qualitative measures are more likely to produce solution proposals guiding, changing, correcting and useful for the researcher, research community, technical practice and society as a whole. Nevertheless, it could be observed in practice that accounting researches have been subjected to indefinite, immeasurable, and subjective assessments to a great extent and such assessments have not been supported by definite and measurable assessments representing the viewpoint of the research community at the same time. More importantly, as these dogmas are assimilated and reproduced by the research community, they have gained more power and influence by becoming a scientific tradition or even a scientific criterion and even dictate the quality, quantity, field, method, type and subject of accounting research. This commentary and think piece essay intends to discover as one of the major reasons of this situation the fact that some of the penetrating and powerful dogmatic biases which have been knowingly or unknowingly internalized by gatekeepers (i.e. editors, referees and/or jurors) and built upon simple conceptual contradictions dominate the whole gatekeeping process. The main conclusion reached by the following essay is that scientific and accounting researches appeared to be assessed according to the scientific criteria such as the clarity, logical reasoning, statistical testing procedures and data resources, but in fact this might not be the case. Behind this appearance or illusion, there remains a hidden agenda propagating functionalism, positivism and neo-classical theory but excommunicating critical and alternative theories and sheltering many dogmatic biases that implicitly or explicitly manage the whole assessment process. Apart from the vital facts that this process gives gatekeepers the power to decide upon what the quality research and even the valid information is, and also critical and alternative researches are escaped from both the society's and academia's attention because they conflict with the dominant or mainstream ideologies (Puxty and Tinker, 1988:243), some formal and informal dogmatic biases may take a de facto precedence over the scientific criteria.

Keywords: Hegemony of Positivism in Scientific and Accounting Research, Measurement versus Assessment in Accounting Research, Policing the Accounting Knowledge.

1. GİRİŞ

Bilim dünyası bilimsel çalışmalarda ne yapıldığını (içeriği ya da esas) nasıl yapıldığından (biçimden ya da usülden) daha önemli görmekte ve dolayısıyla öncelikli olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, bilimsel çalışmaların değerlendirilmesinde esas usülden önce gelmektedir. Bu durum usülün önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir, ancak araştırma konusu ya da sorunu ile ilgili açıklama ve öngörülerin olgulara uygunluğunu anlamak için bilimsel çalışmaların öncelikle usülüne değil, esasına bakmak gerekmektedir. Ancak uygulamada muhasebe araştırmalarının esasının usülden sonra geldiği ve değerlendirildiği görülebilmektedir. Başka bir deyişle, muhasebe araştırmalarının değerlendirilmesinde özün biçime önceliği ilkesi muhasebe uygulamalarında da olduğu gibi tam anlamıyla yaşama geçirilememektedir. Biçimin özden ayrı tutulması kolay olmamakla birlikte salt biçimsel özelliklere bakarak ya da biçimsel özelliklere öncelik vererek bilimsel çalışmalara ilişkin maddi gerçekliğe ulaşmak düşünülemezdir. Daha da önemlisi, usül ya da biçim değerlendirmeleri bir yöntem değerlendirmesi olarak değil, araştırmanın, pozitif ya da normatif olması, güncelliği, tezlerle ilişkili ya da ilişkisiz bir alanda üretilmesi, devam ya da yeni bir çalışma niteliği taşıması, benzer ya da farklı araştırmacılarla yapılması, yerli ya da yabancı kaynak kullanılması, disiplinler ya da disiplinlerarası olması, mevcut çalışmalarla ilişkili ya da ilişkisiz olması gibi biçimsel ve ikincil noktalar üzerinde yoğunlaşabilmektedir. Tüm bu biçimsel değerlendirmelerden sonra sıra esasın (içeriğin) değerlendirilmesine gelebilmekte, birçok değerlendirmede ise bu aşamaya bile gelinemeyebilmektedir. Böylece bilimsel çalışmaların büyük ölçüde biçimsel yönden değerlendirilebildiği ve fakat maddi içerik değerlendirmesinin göz ardı edildiği gözlemlenebilmektedir.

Sonuç olarak, muhasebe araştırmalarının bilimsel bir değerlendirmeden geçirilerek söz konusu çalışmalara ilişkin maddi gerçekliğin ortaya çıkarılması için öze ve içeriğe ilişkin maddi bir amaç, yöntem ve sonuç değerlendirmesi yapılması gerekirken, çalışmaların kimler tarafından, hangi kaynaklara dayanarak, hangi konularda yapıldığı gibi öncelik taşımayan biçimsel değerlendirmeler ile yetinilebilmekte, hatta biçimsel değerlendirmelerden bilimsel çalışmaların niteliği ve yeterliliği ile ilgili sonuçlara gidilebilmekte, bilimsel değerlendirme süreci biçimsel değerlendirme sürecine dönüştürülebilmektedir.

Söz konusu durumun ya da sorunun temelinde, muhasebe araştırmalarını

ağırlıklı olarak biçimsel düzeyde değerlendirmeye zorlayan, eşzamanlı olarak maddi içerik değerlendirmelerine olanak tanımayan ya da marjinal dar bir alan açan dogmatik önyargıların yattığı düşünülmektedir. Bu düşünce ve yorum çalışmasında, muhasebe araştırmalarında gözlemlenen, deneyimlenen ve belirlenen toplam on dogmanın düşünsel kökenlerine inilerek irdelenmesi ile etki ve önem derecesine göre sınıflandırılması amaçlanmaktadır. Hiç kuşku yok ki, dogmatik önyargılar muhasebe alanında geçerli olan ve burada anılanlar ile sınırlı değildir, ancak muhasebe araştırmasına özgü olarak belirlenen on dogma ile ilgili bu çalışmanın bir ilk adım olması ve yapılacak farklı çalışmalar aracılığıyla bütün bilimsel araştırmaları değersizleştiren ve hatta engelleyen dogmatik önyargıların kapsamlı ve derinlikli bir yorumlamaya, tartışmaya ve sorgulamaya açması, son tahlilde bilimi ve muhasebeyi baskılayan dogma ve önyargılardan uzak özgür bir bilim ve muhasebe araştırması ortamı oluşturulmasına küçük bir katkı yapması beklenmektedir.

2. POZİTİF ARAŞTIRMA DOGMASI

Pozitif araştırmalar, işlevselci, yapısalcı ve pozitivist teoriler ve üst varsayımlar (temel olarak nesnellik, düzen ve denge) doğrultusunda araştırmacı ya da insanı bir makine ya da aygıt yerine koyarak araçsallaştırmakta, edinileştirmekte ve dolayısıyla statükoyu (olanı) olduğu gibi kabul etmeye yönlendirmektedir. (Cooper, 1983, s.271-2) Teorik ve normatif araştırmalar ise hümanist ve eleştirel teoriler ve ilgili üst varsayımlar (temel olarak öznel-nesnellik bileşimi, çatışma ve değişim) altında araştırmacı ya da insanı sosyal ve teknik dünyayı/gerçekliği inşa edici bir aktör yerine koyarak etkinleştirmekte, dolayısıyla statükoyu (olanı) değiştirmeye yönlendirmektedir.

Gerçekte “olması gereken” ve “olabilen” sanıldığı gibi karmaşık, göreceli ve insandan insana değişen bir kavram olmayıp “olan”a göre daha iyi, güzel, doğru, adil ve kamu yararına uygun olanı göstermektedir. Bireyin mevcut sosyal düzen içinde mensup olduğu sınıf ya da grupların çıkarlarını gerçekleştirebileceği düzen ya da toplum, o grup ya da sınıf için “olması gereken” ve “olabilen”i de tanımlamaktadır. Araştırmanın yalnızca pozitif araştırmalara indirgenmesi ile iyi, doğru, adil, kamu ve doğa yararına olmayan ve fakat araştırmacının dışında olduğu gibi keşfedilmeyi bekleyen sosyal ve fiziksel bir dünya ve gerçeklik savunulmuş olmakta, dolayısıyla daha iyi, doğru, adil,

kamu ve doğa yararına olan sosyal ve fiziksel bir dünya ve gerçeklik inşa edilmesi olasılığı ve olanağı göz ardı edilmektedir. Teorik ve normatif araştırmalar pozitif araştırmaların araştırma konusu yaptığı sosyal ve fiziksel gerçekliğin “olan” boyutunun yanına “olması gereken” boyutunu da koymakta, başka bir anlatımla özne ile nesne, insan ile yapı arasındaki karmaşık etkileşimi tüm boyutlarıyla açığa çıkarmak istemektedir. Her iki tür araştırma birbirinin seçeneği değil, tamamlayıcısı ve bütünleyicisi olarak görülmek, hatta sosyal ve fiziksel dünyanın ve gerçekliğin içinde barındırdığı öznel ve nesnel yönler ile düzen ve çatışma eğilimlerini gerçeğe uygun biçimde kavrayabilmek ve yansıtabilmek için her iki tür araştırma birlikte yapılmak gerekmektedir. Pozitif ve teorik/normatif çalışmalar arasında yapılan ya da yapılabilecek bir öncelik/sonralık, üstlük/astlık, önemlilik/önemsizlik, bilimsellik/bilim dışılık sıralaması ya da sınıflandırması son tahlilde keyfi ve tümüyle kişisel (bireyin kendine kendine gönderme yapan) bir yorum düzeyinde kalmaktadır.

Bu çerçevede, pozitif araştırma dogması zorunlu olarak pozitif muhasebe araştırmaları yapılmasını istemek, bu tür çalışmaların daha nitelikli ve değerli olduğunu varsaymak ve pozitif muhasebe araştırmalarını teorik/normatif çalışmalara göre daha üstün değerlendirmek anlamına gelmektedir. Ana akım muhasebe, pozitif araştırmaları normatif araştırmalardan iki nedenle ayırmakta ve üstün değerlendirmektedir.

Bir kez, ana akım muhasebe deneysel araştırmaları, analitik ya da tarihsel çalışmalara üstün tutmakta ve bu çerçevede dergilerinin/yayınlarının bağlamını sınırlandırmaktadır. Deneysel araştırmaların altında yatan yöntemi ve tarihsel araştırmayı çağdaş ve deneysel araştırma kapsamının dışına çıkarmaktadır. Analitik ve tarihsel araştırma çağdaş ve deneysel olarak kabul edilmemekte, bunların deneysel dünya hakkında olmadığı, gerçek dünyanın ötesinde kurgusal nitelikte oldukları, sadece deneysel araştırmanın gerçek dünyayı anlayabileceği savunulmaktadır. Büyük örneklem, ana akım teoriler ve maliyet etkinliği gibi işaretler belirli bir dil ve söylem, anlam çerçevesi ve ilişkiler sistemi yaratmakta, bu çerçeve ya da ilişkiler sistemi içinde dilin belirli bir ideolojik program için zorunlu olarak ele geçirilmesi ise düşüncenin denetlenmesini desteklemekte ve kayıtsızlık stratejisi ile eleştirinin varlığını yadsımaktadır. (Puxty ve Tinker, 1988, s.260-1) Bu bağlamda, teorik ve normatif çalışmalar yapılması özendirilmemekte, bu tür çalışmalar yapılması durumunda ya göz ardı edilmekte ya da pozitif araştırmalar ile aynı düzey ve nitelikte

görülmemektedir. Oysa hem teorik, hem de pozitif araştırmalar son tahlilde normatif nitelikte çalışmalardır. (Tinker vd, 1985, s.167) Her iki tür yaklaşım da araştırmaya başlamadan önce belirli üst varsayımlar yapmakta, söz konusu varsayımlar araştırmacının bilim ve toplum hakkında sahip olduğu ön düşünce-leri, değer yargılarını ve eğilimleri yansıtmaktadır. Başka bir deyişle, varsayımlar sadece değişkenlerin seğimi ve davranışları konusunda yapılmamakta, bilimin öznellik ya da nesnellik (ya da bunların bir bileşimi) yaklaşımını mı benimseyeceği ya da toplumun düzen için de mi, çatışma için de olduğu konusunda da yapılmaktadır. Sözü edilen üst varsayımlar araştırmacıyı, araştırma alanını, araştırma konusunu, değişkenleri, araştırma yöntemini ve araştırma sonuçlarının yorumlanmasını doğrudan doğruya etkilemektedir. Araştırmaya başlamadan önce araştırmacı bir fotoğraf makinası ya da kamera gibi nötr bir konumda değil, belirli üst varsayımlar ile yüklü bir biçimde tüm araştırma sürecini yürütmekte ve yönetmektedir. Bu durum hem pozitif/istatistiksel araştırmalar, hem de teorik/normatif çalışmalar için geçerli bir olgudur. Araştırmacının değer yargıları, ideolojisi, amaçları, beklentileri ve bu çerçevede benimsediği üst varsayımlar pozitif/istatistiksel araştırmaları en az teorik/normatif çalışmalar kadar etkilemekte ve giderek yönlendirmektedir. Dolayısıyla pozitif çalışmaların normatif olmadıkları için daha bilimsel ve nesnel kabul edilmeleri, teorik/normatif çalışmalardan ayrı ve üstün bir konumda görülme-leri sağlam temelleri ve dayanakları olmayan bir düşünce oluşturmaktadır. Bu düşünce bilinçli olarak ya da farkında olmadan benimsenmesi bir dogma olduğu gerçeğliğini değiştirmemektedir.

Öte yandan, pozitif teoriler de belirli bir sosyal ortamın ürünü olarak oryaya çıkmış, diğer bütün teoriler gibi sosyal ideolojiler olarak yararlı olmalarına göre yükseliş ve düşüş göstermiştir. Nitekim pozitif muhasebe teorisi 1960'ların sonları ve 1970'lerin başında, muhasebe mesleğini büyük şirket satın almaları ve birleşmelerinde oynadıkların role ilişkin kamunun ve politikanın tepkisinden ve kuşatmasından kurtarmak amacıyla üretilmiştir. Söz konusu birleşme ve satın almalarda yaşanan servet çatışma ve aktarımlarının yatırımcılar ve güçlü finansal kuruluşlara kaybettirirken, spekülátörler, mevcut şirket yöneticileri ve diğer güçlü finansal kuruluşlara kazandırmış, mevcut muhasebe standart oluşturucu kurulunun ortadan çöküşü ile politikanın mesleğin özerkliğini ve kendi kendini düzenleyici konumunu tehdit eden soruştırmalar başlatması ile sonuçlanmıştır. Pozitif muhasebe teorisi muhasebe mesleği sözü edilen kuşatma altındayken ortaya çıkmıştır. (Tinker ve Puxty, 1995, s.3-5)

İkinci olarak, pozitif muhasebe araştırmalarında bir yöntem kullanıldığı, teorik ve normatif muhasebe araştırmalarında ise herhangi bir yöntem kullanılmadığı düşünölebilmektedir. İstatistiksel ve rakamsal yöntemlerin ve bunlardan elde edilen bilgilerin böyle olmayan yöntem ve bilgilerden daha güvenilir ve nesnel kabul edildiği gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda istatistik yüksek olasılık değerleri avcılığına dönüştürölebilmekte, bilimle özdeşleştirölebilmekte ve hatta bir din haline getirölebilmektedir. (Salsburg, 1985, s.220) Oysa pozitif araştırmalarda ağırlıklı olarak istatistiksel ve nicel yöntemler kullanılırken, teorik ve normatif araştırmalarda nitel, etnografik, tarihsel ve sosyolojik yöntemler kullanılmaktadır. Dolayısıyla pozitif muhasebe çalışmalarının yöntemli oldukları için daha bilimsel ve nesnel kabul edilmeleri de, teorik/normatif muhasebe çalışmalarından ayrı ve üstün bir konuda görölmeleri tümöyle yanlış ve yanılıcı olmaktadır.

Sonuç olarak, her iki araştırma türünde de çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Üstelik sosyal dünyayı inceleyen sosyal bilimleri fiziksel dünyayı inceleyen doğa bilimleriyle aynı yöntemleri kullanmaya zorlamak ortaya çıkarılan sosyal gerçekliğin çarpıtılmasını da yanında getirebilmektedir. Nitekim sosyal gerçekliğ, fiziksel gerçekliğ gibi özne-nesne ayrımı varsayımı yapılarak incelenememektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, sosyal gerçekliğ fiziksel gerçekliğ gibi gözlemci tarafından ortaya çıkarılmayı, keşfedilmeyi beklememekte, araştırmacının da etkisiyle inşa edilmekte, oluşturmaktadır. Araştırmacı inceleme konusu yaptığı sosyal gerçekliği içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, politik bağlamda inşa etmekte, dışarıda (kendi dışında) inşa edilmiş bir sosyal gerçekliğ bulmamakta, tam tersine kendisinin de bir parçası olduğu sosyal, politik ve ekonomik yapılar ve dinamikler ile etkileşim halinde son derece karmaşık bir sosyal gerçekliği inşa etmektedir. Tüm sosyal bilim ve uygulamalarda bu durum geçerliliğini korumaktadır. (Kandemir, 2014, s.38, Kandemir, 2016, s.125) Daha önemlisi, sosyal bilimler ve muhasebe gibi sosyal uygulamalarda araştırmalar doğa bilimlerinde olduğu gibi her zaman ve her durumda deneysel yöntemler aracılığıyla yapılamamaktadır, çünkü deneysel çalışmalar her tür araştırma konusu ya da sorununa uygun dışmemektedir. Başka bir anlatımla, sosyal bilimler genel anlamda ve yöntemsel açıdan doğa bilimlerinin bir türevi değildir ve dolayısıyla kendine özgü ve deneyden tümöyle farklı yöntemlere sahip olması doğaldır ve hatta zorunludur.

Tüm bu nedenlerle deneysel çalışmalardan ayrı olarak teorik ve normatif araştırmalar da yapılması gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu tür araştırmalarda tarihi, felsefi, sosyolojik teoriler çerçevesinde, teorilerin ana kaynaklarından, kurucu düşünürlerinden ve araştırma alanında önceden yapılmış ilgili araştırmalardan yararlanılarak sosyal, ekonomik, politik konular ve sorunlar disiplinler arası biçimde analiz edilmektedir. Kaldı ki fiziksel gerçekliğin araştırılması dahi tümüyle bir keşif süreci olarak tanımlanamamaktadır. Bilimsel çalışmalar belirli zamanlarda ya da dönüm noktalarında doğada ortaya çıkarılmayı bekleyen gerçekliklerin bulunması biçiminde belirli büyük keşifler olarak gerçekleşse de, zaman içinde daha çok icatlar yapılması biçiminde gelişmiştir. Ayrıca fiziksel çalışmalarda da araştırmacı bilim konusunda öznel-nesnellik ve doğa ve toplum konusunda düzen-çatışma üst varsayımları altında çalışma yapmaktadır. Dolayısıyla belirli varsayımları ya da önkabulleri sadece araştırma sürecinde değil, araştırma öncesinde de benimsemekte ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak çalışmalarına yansıtılmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal bilimlerde ve uygulamalarda saf anlamda bir nesnellik varsayımı ile toplumun düzen ve denge içinde görülmesi fazla sorgulanmadan fiziksel bilimlerden aktarılmış bir alışkanlık ya da eğilim olarak görünmektedir. Bilim çevrelerinde etkili olan fiziksel ya da doğa bilimlerinin sosyal bilimlerden nesnellik bakımından daha üstün ve nitelikli olduğu düşüncesi bilimi bir tür din ya da inanç haline getirmekte, sadece ve sadece fiziksel bilimlerin elde ettiği sonuçlara gözü kapalı inanılmasının istendiği görülmekte, bu düşüncenin sosyal bilimlerdeki uzantısı ise fiziksel bilimlerin kullandığı nicel yöntemleri kullanan pozitif çalışmaların, ağırlıklı olarak nitel yöntemleri kullanan teorik/normatif çalışmalardan daha üstün ve nitelikli olduğu yargısı biçiminde somutlaşmaktadır.

Gerçekte fiziksel bilimlerde de özne nesneden tümüyle bağımsız değerlendirilmemekte, doğada kalıcı bir denge ya da düzenden söz edilememekte, insan ve toplumların müdahaleleriyle doğanın düzeni ve dengesi bozulabilmekte ya da değiştirilebilmektedir. Kaldı ki nicel yöntemlerin nitel yöntemlerden daha doğru, güvenilir sonuçlar ve bilgiler ürettiği de bilimsel olarak gösterilememekte ve kanıtlanamamaktadır. Durum böyle iken, nicel yöntemlerin ve bu yöntemleri kullanan fiziksel bilimlerin ve fiziksel bilimlerin türevi olduğunu düşünen sosyal bilim okullarının nesnellik, bilimsellik, güvenilirlik, niteliklilik iddiaları da boşlukta kalmaktadır. Sosyal bilimlerin sosyal dünyayı

ve bu dünyadaki sosyal gerçeklikleri açıklarken sosyal gerçekliği değişmez ve sabit varsayımları da fiziksel bilimlerin fiziksel gerçekliği değişmez ve sabit kabul etmelerinin bir uzantısı sayılmak gerekmektedir. Oysa durum bunun tam tersi yönde gerçekleşmekte, sosyal ve fiziksel gerçeklik sürekli bir değişim süreci içinde yeniden ve yeniden inşa edilmektedir. (Neimark ve Tinker, 1988, s.369; Kandemir, 2022b, s.6-7)

Fiziksel bilimlerde de, tarihsel süreç değerlendirildiğinde yakın geçmişte doğru kabul edilen fiziksel gerçekliklerin bugün geçersiz sayılabildiği, sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik koşulların değişmesiyle yeni fiziksel gerçekliklerin inşa edildiği belirlenebilmektedir. Sonuç olarak, sosyal gerçekliğin ortaya çıkarılması için fiziksel bilimlerin kullandığı nicel yöntemlerin kullanılması zorunluluğu bulunmamakta, hatta sosyal gerçeklik fiziksel gerçeklikten görece daha değişken olduğu için salt nicel yöntemlere güven duyulmaması, araştırma konusu sosyal gerçekliğin doğasına göre nitel yöntemlerin de kullanılması gerekliliği bulunmaktadır. Teorik ve normatif çalışmaların yaptığı da tam olarak bu olmakta, tek başına nicel yöntemlerin açıklama ve ve öngörme yeteneğine güvenilmemekte, bu yöntemler kimi zaman nitel, tarihsel, sosyolojik yöntemler ile desteklenmekte, kimi zaman ise sadece nitel, tarihsel, sosyolojik yöntemler uygulanabilmektedir.

Öte yandan, fiziksel bilimlerin ve kendini fiziksel bilimlerin bir türevi ya da alt kümesi sayan sosyal bilim yaklaşımlarının kullandığı nicel ve istatistiksel yöntem uygulamalarının nesnellik iddiası bile ancak söz konusu uygulamalar doğrulanabiliyor ise ileri sürülebilmektedir. Başka bir deyişle, nicel ve istatistiksel yöntem uygulamaları çerçevesinde yapılan ölçmelerin ve bunlara bağlı sonuçların farklı zaman ve mekanlarda başka uygulamacılarca, gözlemcilerce ya da ölçücülerce doğrulanması gerekmektedir. Bu nedenle, istatistiksel ve matematiksel çalışmalara salt istatistik ve matematikten alınan yöntemler kullanıldığı için doğru ve nesnel olarak bakmak akla uygun değildir. Sözü edilen yöntem uygulamaları doğrulanmamış ise nesnellik ve bilimsellik iddiası dahi ortaya atılamamakta, bu çerçevede istatistiksel ve matematiksel uygulamaların ne ölçüde doğrulandığının sorgulanması zorunluluğu bulunmaktadır.

İstatistiksel ve matematiksel yöntemlerin çıktılarında (sonuç tablolarından) yola çıkılarak yapılacak rasyonellik ya da gerçeğe uygunluk yorumları uygulama (ölçme ya da hesaplama) sürecinin doğrulanması atlandığından tümüyle geçersiz değerlendirmeler niteliği taşımaktadır. Ayrıca nicel yöntem

uygulamalarında kullanılan verilerin manipülasyondan, sansürden, süzgeçten ya da başka tür bir eleme ya da düzenlemeden geçip geçmediği veriler, veri işleme süreçleri ve süreç çıktıları bir bütün olarak doğrulanmadan bilinmemekte, bu koşullarda üretilen bilgiler güvenilirlik özelliği kazanamamaktadır. Nicel yöntem uygulamalarında gözlemlenen başka bir sorun da, kamu ve özel kurumların ve örgütlerin ürettiği rakamların olduğu gibi doğru kabul edilmesi, gerçekliği gösterdiğine inanılarak uygulama yapılması olmaktadır. Oysa bilgi hem kamu, hem de özel örgüt bürokrasileri için yetki ve maddi kaynaklar kadar önemli bir güç kaynağı oluşturmaktadır. (Pettigrew, 1972, s.187-9) Kamuya açıklanan finansal ve ya da finansal olmayan bilgiler hesap verebilirlik sürecinin temelini oluşturduğu için taraflı biçimde üretilmekte ve bu yolla hesap verilebilirlik süreci etkisizleştirilebilmektedir. Finansal ve ya da finansal olmayan bilgilerin dışarıdan kontrol edilmesi ya da denetlenmesi mekanizmaları da dolaylı ya da dolaysız olarak örgüt bürokrasilerine bağımlı olduğu için etkin biçimde çalışmamakta, son tahlilde tüm bilgiler salt bilimsel ve nesnel ölçme yöntemlerinin sonuçları değil, sosyal, politik, ekonomik etkenlerin koşullandırmasıyla üretilmekte ve kamuya açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, finansal ve finansal olmayan bilgilerin üretim süreci bu bilgileri kullananların ve kullanması gerekenlerin değil, bunları üretenlerin kontrolü ve denetiminden bir türlü çıkarılamamaktadır. Böyle bir üretim ve açıklama sürecinden çıkan bilgiler salt nicel ve rakamsal nitelikte olmaları dolayısıyla daha güvenilir ve gerçeğe uygun sosyal ve ekonomik gerçeklikler ortaya çıkaramamakta, tam tersine bu tür bilgilerin açıklama ve öngörme yeteneği çok düşük düzeyde gerçekleşebilmektedir.

Son tahlilde, nicel yöntemlerde değişkenlerin seçilmesi ve değişkenler arasında nedensellik ilişkileri kurulması normatif yargılar içerdiği gibi seçilen değişkenlerin dışındaki tüm değişkenlerin ve koşulların değişmediğinin varsayılması da gerek fiziksel, gerekse sosyal gerçeklik ile çelişmektedir, çünkü böyle bir fiziksel ve sosyal dünya bulunmamakta, tam tersine tüm değişkenler ve koşullar hızlı ya da yavaş ve fakat sürekli bir değişim sürecinin içinde bulunmaktadır. Sosyal bilimleri ve uygulamaları salt istatistiksel ve matematiksel yöntemlerin kullanılmasına indirgemenin başka büyük bir tehlikesi de, bilimsel araştırmanın sözü edilen yöntemlerin kullanılması ve yöntem uygulama sonuçlarının mekanik olarak seslendirilmesi işlevine indirgenmesi olmaktadır. İstatistik ve matematik teorileri bilinmeden, istatistikçilerden ve matematikçilerden alınabilen sistematik olmayan bilgilerle yapılan sosyal bilim araştırma

ve uygulamaları son tahlilde istatistiksel ve matematiksel yöntemlerin ve yazılımların uygulanması ile çıktılarının teknik olarak değerlendirilmesinden öteye geçemeyebilmektedir. Teknik yöntemlerin ortaya çıktığı sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik koşullar, söz konusu yöntemlerin kullanılmasının uygun olduğu özgül durumlar ve yöntemlerin tüm üst ve alt varsayımları dikkate alınmadan yapılan uygulamalar birçok bakımdan eksiklikler taşımaktadır. Benzer uygulamalardan hareket edilerek benzetme yoluyla yapılan uygulamalar ise ancak biçimsel olarak uygun görünmekte, bu durumlarda da yöntemi kullanmanın tüm gerekliliklerinin yerine getirildiği iddia edilememektedir.

Sonuç olarak, bilimi ve muhasebe araştırmasını belirli nicel yöntemlerin kullanılması ve uygulama sonuçlarının nicel olarak değerlendirilmesi olarak tanımlamak, bilimi teknik uygulama ile özdeşleştirmek anlamına gelmektedir. Oysa her tür sosyal ve fiziksel uygulamanın arkasında mutlak surette bir düşünce, daha doğrusu bir teori bulunmaktadır. Doğru olarak bilinen, kanıksanmış sosyal ve teknik uygulamalar gerçekte etkinlik ve verimlilik gerekçeleriyle değil, hakim sosyal, ekonomik ve politik düşünceyi savunan ana akım ya da geleneksel bir teori çerçevesinde yapılmaktadır. Sosyal ya da teknik bir uygulamayı geleneklere göre yapıldığı için doğru, nesnel, bilimsel kabul eden bir uygulamacı ile sadece “olan”ı nicel yöntemlere uygun olarak ortaya koymayı doğru, nesnel, bilimsel olarak kabul eden araştırmacı gerçekte ana akım ya da geleneksel düşünce ve teorilerin izleyicileri konumunda bulunmaktadır. Ana akım ya da geleneksel düşünce ve teorilerin genel kabul görmesi ya da çoğunluk tarafından benimsenmesi bu düşünce ve teorilerin izleyicilerine “inanmak” için büyük bir kolaylık sağlasa da, bu durumun yaşanmasında düşünce üretim merkezlerinin ve mekanizmalarının işlevi ve etkileri görmezlikten gelinememektedir. (Chabrak, 2012, s.459-60)

Özerk ya da bağımsız görünümlü düşünce üretim kuruluşlarında biçimlendirilen düşüncelerin ve teorilerin daha sonra özerk görünümlü bilimsel ve kurumsal ortamlarda yayılması ve desteklenmesiyle bir çoğunluk düşüncesi ya da genel kabul görme kavramı oluşturulabilmektedir. Üstelik çoğunluğun izlediği düşüncelerin ve teorilerin ya da çoğunluğun yaptığı uygulamaların en doğru, en etkin, en iyi, en adil olduğuna salt çoğunluğa dayanması gerekçesini göstermek bilimsel olarak yeterli bir açıklama oluşturmamaktadır. Nitekim varsayım ya da sonuçlarının yanlış ya da yanlışlanabilir olduğu gösterilen ve fakat çoğunluk görüşüne dayandığı için ayakta kalan birçok düşün-

ce, teori ve uygulama olmuştur ve olmaktadır. Söz konusu düşünce, teori ve uygulamaların yaygın biçimde geçerliliğini ve varlığını sürdürmesi sosyal ve fiziksel gerçekliği doğru yansıtmalarından değil, statükoya (olana) ya da mevcut sosyal düzene uygunluk göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

Pozitif araştırma dogmasının istenmeyen başka bir sonucu da, araştırma alanının “olan” sosyal ya da fiziksel gerçeklik ile sınırlandırılması, başka bir deyişle “olması gereken” sosyal ya da fiziksel gerçekliğin bilimin ilgi ve sorumluluk alanından çıkarılması olmaktadır. (Lowe ve Tinker, 1980, s.263) Gerçekte, bilimin ve bilimsel çalışmaların sadece “olan” dünyanın belirlenmesi ile sınırlanması daha iyi, güzel ve adil bir sosyal ve fiziksel dünya inşa edilmesi sorumluluğundan araştırmacıyı kurtarmak için başvurulmuş bir manevra gibi görünmektedir. Olan ve olması gerekenin birbirinden ayıramayacağı bilindiği halde bu biçimde yapay bir ayrıma giderek “olması gereken” araştırma ve uygulama alanından dışlanmaktadır. Araştırmacı “olan”ı belirlerken de gerçekte doğruluk/yanlışlık, iyilik/kötülük, adaletlilik/adaletsizlik, kamu yararına uygunluk/uygunsuzluk değerlendirmeleri yapmakla yüz yüze gelmektedir. Araştırmacının sahip olduğu tüm değer yargıları ve ideolojisi ile araştırma sürecinin öncesini, sürecin kendisini ve sonrasını yönettiği ortada iken, araştırma konusu nesneden ya da olgudan bağımsız ve tarafsız bir konumda olduğu varsayımı ve bir makine nesneliliği ve duyarlılığıyla gözlemler, deneyler ve yorumlar yapacağını öne süren işlevselci, yapısalcı ve pozitivist düşünceler yukarıda değinilen nedenlerle yaygınlığını korumaktadır. Buna göre, “olan” sosyal ve teknik dünya/gerçeklik doğal ve aynı zamanda olması gereken dünya/gerçeklik olarak veri kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, araştırmacı ve uygulamacı nicel yöntemler aracılığıyla keşfettiği sosyal ve teknik dünyayı/gerçekliği hiç sorgulamadan doğru, iyi, adil ve kamu yararına bulmakta, buradan hareket ederek dengeye ve düzene eğilimli bir doğal ve sosyal düzene ulaşılmaktadır.

Gerçekte “olan” dünyayı doğru, iyi, adil ve kamu yararına bulmak ve dengeye ve düzene eğilimli doğal ve sosyal bir düzende yaşadığını düşünmek de kendi başına bir değer yargısı olmaktadır. Statükoyu (olana) savunmamak ve aynı anlama gelmek üzere “olması gerekeni” (başka dünyaları/gerçeklikleri/yaşamları) savunmak ne kadar değer yüklü ve ideolojik ise, statükonun (olanın) savunulması da o kadar değer yüklü ve ideolojik sayılmak gerekmektedir. Bu durumda temel sorun, “olan”ı araştıran ya da uygulayan öznenin (araştır-

macı ya da uygulamacı bireyin/insanın “olan”ı (statükoyu) kabul edip etmemesi ve “olan”ın “olması gereken” doğrultusunda değiştirilip değiştirilmeyeceğine karar vermesi olmaktadır. “Olan” da, “olması gereken” kadar değer yüklü ve ideolojik olduğuna göre, araştırmacı ya da uygulamacı değerlerden ve ideolojilerden arındırılmış değil, her ikisi de değer yüklü ve ideolojik iki seçenek arasında seçim yapmış olmaktadır. (Kandemir, 2022a, s.189) Sosyal bilimler ve uygulamaların ekonomik gerçekliği sosyal ve politik doğasına uygun olarak inşa etmesi süreci öncelikle sosyal, politik ve ekonomik değişim sürecinin etkili bir parçası ve tarafı olduğunun bilincine varması ile gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimler ve uygulamaların da gerçekte bir ideolojisi bulunmakta, farklı ideolojiler de sosyal bilimler ve uygulamaları etkilemeye çalışmaktadır. (Kandemir, 2021, s.175)

Muhasebe araştırmalarının yapay ve biçimsel olarak özgün ya da derleme çalışma olarak ayrılması da pozitif araştırma doğmasının bir uzantısı sayılmak gerekmektedir. Nitekim böyle bir sınıflandırma ile sadece pozitif (deneysel ve istatistiksel) çalışmalar araştırma olarak nitelendirilebilmekte, bunun dışında kalan çalışmalar ise çoğunlukla derleme çalışmalar olarak sınıflandırılmak istenebilmektedir.

Derleme olarak adlandırılan çalışmalarda yanıltıcı biçimde sanki sadece daha önce yapılan araştırmaların bir araya getirildiği, söz konusu araştırmaların üstünlüklerinin ve zayıflıklarının hiç tartışılmadığı, yorumlanmadığı ya da eleştirilmediği izlenimi yaratılabilmektedir. Gerçekte yapılmış seçili araştırmalar sadece derlenmemekte ve fakat gözden geçirilmekte, belirli yönlerden karşılaştırılabilmekte, geçerli tarihsel koşullar açısından analiz edilmekte, sonuç olarak sözü edilen çalışmalar onaylanabilmekte, eleştirilebilmekte ve her durumda özgün sentezlere ulaşılabilmektedir. Bu nedenle bilim dünyasında yapılan “review article” çalışmalarını yanlış ve yanıltıcı biçimde derleme çalışma olarak çevirmek yerine tartışma ya da yorum makalesi olarak nitelendirmek yapılan çalışmanın doğasına daha uygun düşmektedir. Gerçekte her ikisi de araştırma olarak kabul edilen bilimsel çalışmaların türünün bilimsel bir önemi de bulunmamaktadır, çünkü belirli bir tür araştırmanın diğerine göre daha doğru ve güvenilir sonuçlar ürettiği gösterilememektedir. Bu kapsamda, bir çalışmaya araştırma ya da derleme çalışması olarak bakmak pozitif araştırmanın teorik/normatif araştırmalardan daha üstün ve değerli olduğu biçimindeki önyargının yansımalarından birisi olmaktadır. Böylece teorik/normatif

çalışmalar pozitif çalışmalar içinde görülmediğinden araştırma ve özgünlük niteliğini kazanamamakta ve kolayca “derleme çalışma” olarak damgalanmaktadır.

Oysa teorik/normatif çalışmalar da daha önce ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve diğer bilimsel teorileri kullanarak belirli bir araştırma konusunu açıklamayı, öngörmeyi, analiz etmeyi ya da bir araştırma sorununu çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu teorilerin araştırma yapılan bilim dalıyla doğrudan bir ilişkisi olmaması ya da özel olarak belirli bir bilim dalına yönelik olarak geliştirilmemesi zorunlu olarak belirli bir bilim alanı ya da dalları ile sınırlı olarak kullanılabilenliği anlamına gelmemektedir.

Gerçekte birçok bilim alanında ve bilimsel çalışma konusu yapılan uygulamada o alana ya da uygulamaya özel yeteri kadar teori bile bulunmamaktadır. Dolayısıyla özellikle sosyal bilimler ve uygulamalarda tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve felsefi teorilere ve düşüncelere başvurmak gerekmektedir. Teorik/normatif araştırmalar bu tür bir teoriyi, teorisyenin çalışmalarını ya da ilgili diğer teorik ve pozitif çalışmaları temel alarak belirli bir araştırma konusunda açıklama ve öngörü yapmaya çalışmakta, bunu yaparken ağırlıklı olarak deneysel ve nicel yöntemler yerine nitel yöntemlere başvurmaktadır. Başka bir deyişle, teorik/normatif araştırmalarda araştırma konusu ya da sorunu ile ilgili teorilerin, düşüncelerin ya da teorisyenlerin karşılaştırmalı olarak derlenmesinin ötesine geçilip araştırma konusu ya da sorunu deneysel ve nicel çalışmalarda olduğu gibi yöntemli olarak çözümlenmeye, açıklamalar ve öngörüler yapılmaya yönelmektedir. Son tahlilde, derleme-araştırma ayrımı ya da sınıflandırması, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde fiziksel gerçekliği sosyal gerçeklik ile özdeş görmekte, sosyal gerçekliğin her zaman deneysel ve nicel yöntemler ile açıklanacağı ve öngörülebileceği gibi temelsiz ve kanıt dayalı olmayan bir düşünceyi daha bilimsel, teorik ve nitel yöntemler aracılığıyla sosyal gerçeklik arayışını ise daha az bilimsel ve giderek bilim dışı görebilmekte, dolayısıyla farklı düşünceleri ve seçenekleri ortaya koyan teorik/normatif araştırmaları görmezlikten gelebilmektedir.

3. NİTELİKLİLİK DOGMASI

Muhasebe araştırmalarında biçim, yöntem ve nicelik ile ilgili asgari koşullar ile birlikte ya da bu koşullar sağlandıktan sonra yapılan niteliklilik de-